

1. Bevezetés

Jelen tanulmány egy jogtörténeti szempontból nagyon izgalmas és kevésbé feltárt korszakkal foglalkozik, ugyanis ekkor rakták le a későbbi fejlődés alapjait. A korabeli büntetőeljárás részletszabályaival a kutatás csak érintőlegesen foglalkozott, ezért az eljárás szakaszainak, az eljárási cselekmények korabeli sorrendjének és az eljárás dokumentálására hivatott iratok keletkezésének meghatározása a cél.

2. A jogi környezet

A vizsgált időszak forráshiányos volta miatt a jogi környezet rekonstrukciójához Kitonich János, Szegedi János, Huszty István, Gochetz Gábor és Bodó Mátyás művén kívül a 17. század második felére és a 18. század első felére vonatkozó feldolgozásokat lehet felhasználni.¹

2.1. Jogforrási rendszer és a bírászkodás szervezeti keretei

Az 1720-as években a magyar jogrendszer legfontosabb jellemzője a relatíve fejletlen jogforrási rendszer. A büntetőjogszolgáltatás tágran értelmezett – az anyagi jog, az eljárási jog és a végrehajtási jog mellett a bírósági szervezeti jogot is magában foglaló – jogforrásairól a legpontosabb tájékoztatást az egykorú kézikönyvek nyújthatják. A perjogi munkák – Kitonich, Szegedi és Huszty – a *Hármaskönyv* bevezetésére alapozva részletesen leírták a jogforrási rendszert: törvények, szokásjog, kiváltság és parancsok.² Ezzel a büntetőjogi szerzők nem is foglalkoztak, Bodó és Gochetz művében nem szerepel jogforrástan.

A törvények a teljesség igénye nélkül, elsősorban tartalmazták szervezeti, anyagi jogi és eljárási szabályokat, de csak másodlagos szerepet játszottak. Az írott jogi jogforrásokhoz pozicionálva alakult ugyanis a késő rendi szokásjog, a törvények és rendeletek szabályait a szokásjog beépítette a saját rendszerébe, vagy eltért tőle. A bírósági gyakorlat hivatkozott a törvényekre, de nem biztos, hogy ténylegesen azok alapján hoztak ítéletet. A szokásjog eljárásjogi vonatkozásban a *Hármaskönyvre*, valamint Kitonich és Szegedi munkájára épült, de része az 1687-ben latinra lefordított és a *Corpus Juris Hungarici* függelékeként elterjedt Alsó-Ausztria számára kiadott

Bató Szilvia*

A büntetőeljárás szakaszai a 18. század első harmadában

büntető rendtartás is. A *Praxis Criminalis* az egyes tényállások meghatározása révén is döntő befolyást gyakorolt a hazai büntetőbíráskodásra. A privilégiumok a pallosjog gyakorlása szempontjából bírtak jelentőséggel, mivel anyagi jogi rendelkezések elvéve találhatóak

bennük. A központi írott jogi jogforrások hiányait pótolták a vármegyék és a szabad királyi városok a 16–18. században a statútumokkal, amelyek eljárási részletszabályokat és egyes bűncselekmények tényállási elemeinek kiegészítéseit tartalmazták.³

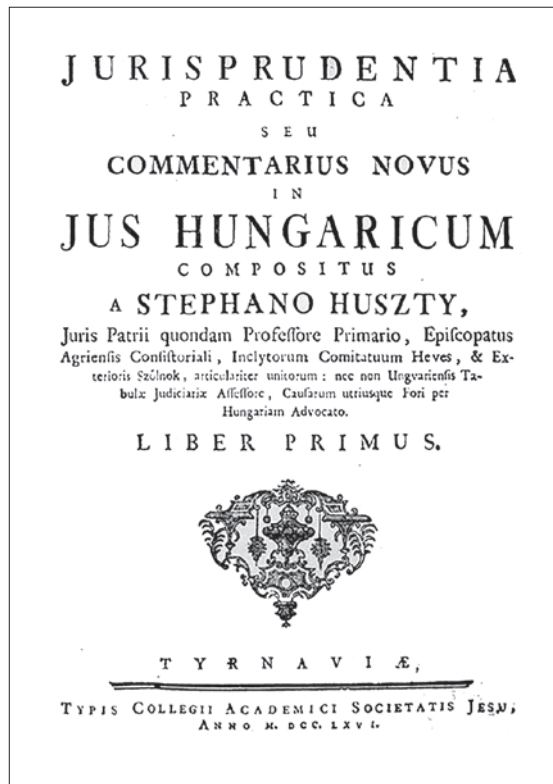
A Rákóczi-szabadságharcot követő konszolidáció legnagyobb hatású eleme az 1723. évi bírósági reform, amely a jogegység megteremtésének feltétele volt. Ezzel megteremtődtek a büntetőbíráskodás keretei: az eljárásra jogosult szervek köre állandósult, az alapvető hatásköri és illetékeségi szabályok mellett kialakult nagy vonalakban az eljárás is.⁴

2.2. Büntető anyagi jog

A kodifikáció hiányára és a szokásjog uralmára vezethető vissza, hogy alapvető büntetőjogi fogalmak jelentéstartalma sem egyértelmű. A törvények a korszak jogalkotási jellegzetességei miatt nem tartalmaztak egységes nevezéktant, és nem is törekedtek pontos tényállások meghatározására, legtöbbször egyszerű diszpozíció szerepelt csak (pl. 1723. évi 11. tc. 1. §).

A megjelenő büntetőjogi szakirodalom alapján már több információ áll a kutatás rendelkezésére, hiszen a szerzők több évtizedes szakmai gyakorlat birtokában

* Bató Szilvia PhD, intézménytől független kutató, ORCID: 0009-0003-3227-6079

Huszty István 1766-ban megjelent könyvének
belső címdala

foglalták össze az ismereteket. A háttérben valamilyen formában a *Praxis Criminalis* anyagi jogi rendelkezései (tényállásai) álltak. Huszty kötete nemcsak az első átfogó büntetőjogi munka, hanem kidolgozott iratmintákkal is segítette a jogalkalmazást.⁵ Bodó műve kevésbé kötődik a joggyakorlathoz, inkább a *Praxis Criminalis* kommentárjának benyomását kelti.⁶ Gochetz könyvében pedig az első kodifikációs kísérletek szövege azonosítható.⁷

3. A büntetőeljárás

Az érvényesülő szabályok azonosításához meg kell határozni a vizsgált korszakban modellként használható büntetőeljárás-fogalmat. A tágan értelmezett büntetőjog önálló sodásával, a bíraskodás állami monopóliummá válásával és az abszolutizmus megerősödésével vált el a magánjogi jogviták eldöntésétől, de előtte sem volt egységes az eljárás.⁸ A büntetőeljárás fogalma nem abszolút érvényű, sőt a vizsgálódás szempontja mellett az alapvető kérdésekben elfoglalt szerzői álláspont is befolyásolja.⁹ Jogtörténeti szempontú elemzésnél – a történeti változásokra nem érzékeny – neutrális meghatározást (modellt) kell alkalmazni, egyúttal tekintettel kell lenni a vizsgált jogrendszer korabeli állapotára is, így a jogági differenciálódás fokára és a jogforrási rendszerre.¹⁰ A büntetőeljárást a modern meghatározások szerint a büntetőjogi felelősség eldöntésére irányuló folyamatként, az eljárási cselekmények láncolataként kell tekinteni, és kiválása előtt a büntetés végrehajtását is ezen belül keretei között kell tárgyalni.¹¹

A büntetőeljárás jog hézagmentes kodifikációja a 18–19. század fordulóján valósult meg először, előtte a szokásjog – idővel egyre csökkenő – szerepet játszott a jogforrásai között. Magyarországon a szokásjog a jogág uralkodó jogforrása volt, ezért az 1880 előtti anyagi büntetőjogban érvényesülő szokásjog-definícióhoz illeszkedve szükség van a modern jogtudományétól eltérő szemléletű meghatározásra. Erre több lehetőség kínálkozik, így definiálni lehetne a büntetőeljárást mint a bűncselekmények esetén a büntetőjogi felelősség megállapítását célzó eljárást. Az anyagi jog kodifikátlansága miatt azonban a bűncselekmények köre sem meghatározott. Meg lehetne közelíteni az eljáró hatóságok felől, de a hézagmentes és kógens hatásköri és illetékességi szabályokra épülő igazságszolgáltatási szervezet is csak az 1870-es évekre épült ki.¹²

Osszességében azt az eljárást – az eljárási cselekmények sorát – lehet büntetőeljárásnak tekinteni, amelyet büntető hatáskörrel rendelkező hatóság és bíróság bűncselekménynek tekintett cselekmény elkövetése miatt, büntetőjogi büntetés kiszabása és végrehajtása céljából folytat le.

3.1. A büntetőeljárás jogforrásai és a processuális szabályok ismeretforrásai

A büntető-jogszolgáltatásra vonatkozó jogforrások köre a 18. század első harmadában sajátosan alakult. A szokásjogi hagyományba már beépült Kitionich műve, a *Triparti-*

tum és a törvények mellett már a 17. századi úriszéki gyakorlatban is hivatkoztak rá. A szabályok még nem váltak szét polgári perben és büntetőeljárásban érvényesülőkre, de bizonyos rendelkezések (pl. kínvallatás) egyértelműen csak az utóbbira vonatkozhatnak. Az előírások ismertetése az eljárás logikáját követte, nem különített el általános szabályokat.¹³

A *Praxis Criminalis* három módon épült be a magyar jogszolgáltatásba, egyrészt közvetlenül alkalmazott jogforrásként, másrészt a szakirodalmon (Huszty és Bodó) keresztül, harmadrészt a kodifikációs és jogalkotási kísérleteken keresztül.¹⁴ Az alkalmazását a Kamara Buda és Pest számára kifejezetten előírta (1693), és éberben örködött az alkalmazása felett. A periratok hivatkozásai alapján eleinte a német szöveget, majd a törvénytár függelékébe kerülés (1696) után a latin változatot is használták.¹⁵ Az elterjedtségéről közvetlen információt a kifejezett perbeli hivatkozások nyújtanak, Pestről és Budáról már a visszafoglalás után vannak adatok. Heves és Külső-Szolnok vármegyében 1711-ben egy boszorkányperben fordul elő, Tolnában 1714-ben, Szegeden 1728 előtt, Hajdúnánáson 1729-ben, Somogyban 1733-tól, Zalában a 18. század második felétől támasztották alá az indokolást a *Praxis Criminalis* rendelkezéseivel. Az úriszéki gyakorlat feldolgozásából is ismert, és Székesfehérváron is előszeretettel hívták fel az előírásait, boszorkányperekben 1691-től figyelhető meg. Erdélyben azonban nem terjedt el, hiszen a kornak megfelelő – hivatkozható – jogforrások rendelkezésre álltak.¹⁶ A Rákóczi-szabadságharc büntetőjogi jogalkotására is hatással volt, ahogy az 1712. évi javaslatnak is egyik forrása. A büntetőeljárás minden olyan elemét meghatározta, amelyre a hazai szokásjog nem tartalmazott megfelelő szabályt. Így leginkább a bizonyítás terén fejtett ki nagy hatást, a terhelt és a tanúk kihallgatásánál a releváns kérdések megfogalmazásához és a tortúra alkalmazásához jelentett sorvezetőt a hatóságok és a bíróságok számára. Az elévülés kapcsán pedig egy dualizmus kori másodlagos receptiót is azonosítani lehet.¹⁷

A Kamara Buda és Pest részére a *Praxis Criminalis*ban nem szereplő eljárási részletszabályokról külön utasítást (*Criminal Instructio*) adott ki 1702-ben.¹⁸ Korlátozott ideig és területen írott jogi jogforrása volt a büntetőeljárásnak az 1707-ben kiadott kuruc katonai szabályzat, amely tulajdonképpen általános hatályúvá vált.¹⁹ Az 1712-es javaslat két szempontból is kapcsolható a korabeli praxishoz, egyrészt Bencsik Mihály beépítette a szokásjogi szabályokat szövegezés során, másrészt Gochetz révén szélesebb körben is ismertté vált.²⁰

3.2. Fejlődési faktorok és fázisok, az inkvizitórius eljárás elterjedtsége

A 18. század végéig a teljes büntetőjogi gondolkodást áthatotta a processuális szemlélet, a büntetőügyek megközelítését a praktikum határozta meg. A hangsúly a büntetőhatalom érvényesítésének szabályain volt, a „ki” és „hogyan” fontosabb volt a „miért”-nél. Ezt követték az 1740-es évektől megjelent büntetőjogi munkák is, a szer-

zők vagy beékeltek az anyagi jogi szabályokat az eljárás menetébe (Huszy és Bodó), vagy a kötet elején szerepel az alaki jog (Gochetz).²¹

A 15–19. századot sommásan az inkvizitórius eljárás korszakának lehet tekinteni, azonban ez egy toposz, elméleti konstrukció. Az akkuzatórius és a nyomozóelví eljárási rendszer ugyanis bizonyos elemek – így az eljárási funkciók meghatározása, megoszlása, az eljárás alanyait megillető jogosultságok, valamint az eljárás szakaszokra osztása és ezek egymáshoz való viszonya – alapján a büntetőeljárás rendszerét leíró modellek. Sem a vádelví, sem az inkvizitórius eljárási rendszer tiszta formájában sohasem fordult elő, a jogtörténet csak az egyik vagy másik irányba eltolódott vegyes rendszereket tud felmutatni.²² Ez a periódus sem társadalmi háttérét tekintve, sem jogfejlődési szempontból nem egységes. Európa nyugati felében a 16–17. század az inkvizitórius eljárás fokozatos kiépülésének és megszilárdulásának időszaka (*Constitutio Criminalis Carolina* 1532, *Grande Ordonnance* 1670), a 18. század végén pedig már megkezdődött a megreformálása, és nagyon lassan a valódi vegyes rendszerrel történő felváltása.²³ Ezzel szemben Magyarországon a török megszállás után országrészenként és bírói fórumonként eltérő ütemű fejlődés észlelhető. A magyar büntetőeljárási jog történetének egyik nagy kérdése, hogy a korábbi akkuzatórius elemekből mennyit őrzött meg, és mennyire épültek be az inkvizitórius eljárás jellegzetességei. Nyilván túlzó a büntető perrendtartás indokolásának megállapítása, amely az inkvizitórius eljárás időszakában a vádper megőrzésére vonatkozik.²⁴ A joggyakorlatra vonatkozó kutatások alapján azonban a 18. század első harmadában a nyomozóelví eljárás legalább egy jellegzetessége – az írásbeliség – csak korlátozottan érvényesült.

Az inkvizitórius eljárási rendszer befolyásának „mérésére” szolgálhat az eljárás szakaszainak és az eljárási cselekmények sorrendjének a vizsgálata is.

3.3. A büntetőeljárás szakaszai

Az eljárás felosztása szakaszokra és ezek egymáshoz való viszonya a büntetőeljárás – jogelvek által meghatározott felépítésű – rendszerének egyik eleme.²⁵ A három nagy eljárási rendszer markánsan eltérő jellegzetességet mutat ebben a kérdésben is. Az eljárás szakaszolása eleve csak az inkvizitórius jellegzetességek megjelenésével vetődik fel, ugyanis az akkuzatórius eljárás egyetlen szakaszból, a perből áll, a valódi vegyes eljárási rendszer pedig szükségképpen kétszakaszos.²⁶ A főszakaszokon belüli tagolásra számos elhatároló ismérvet határozott meg a jogtudomány: az eljáró hatóság és a feladatok eltérő volta,²⁷ az eljárási cselekmények jellege,²⁸ az eljárási alapelvek érvényesülése,²⁹ valamint a jogorvoslatok alkalmazási lehetősége³⁰ is kiindulópontja lehet a további felosztásnak. Ezen szempontok alapján kialakult egyfajta számháború is a hazai szakirodalomban.³¹ Az eljárási szakaszok száma mellett az egymáshoz való viszonyuk jellemzi még az adott büntetőeljárási rendszert. Az egyes eljárási szakaszok határai nem szabályozhatók ugyanúgy, így az elő-

készítő eljárás a tárgyalással szemben kevésbé tagolható a normaszöveg szintjén.³² A közbenső eljárás léte is sokat vitatott kérdés, a tárgyalás belső felosztása azonban lényegesen egyértelműbb.³³

Jogtörténeti szempontból a büntetőeljárás szakaszainak számát és jellemzőit befolyásoló tényezőket három kategóriába lehet sorolni: (1) egész jogrendszerre ható, (2) jogágspecifikus és (3) politikai tényezők.

A 18. század első harmadában releváns elemek közül a teljes jogrendszert átható hatások között a legalapvetőbb a jogrendszer rendi jellege: ha különbözik rendenként az eljárás, akkor a szakaszolás is változik.³⁴ A rendi előjogok birtokosai – nemesség, papság, városi polgárság – elleni eljárás több formalitást és garanciális elemet tartalmaz, amely a törvény előtti egyenlőség megteremtésével kiterjedhet (pl. jogorvoslat) a korábbi jobbágságra, vagy eltűnhet (pl. kifogások). A kánonjog befolyása az adott jogrendszere nagymértékben alakította a büntetőeljárást, az officialitás elve a nyomozóelví eljárás alapjaként jelent meg,³⁵ így hatott az eljárási szakaszokra is. Az eljáró hatóságok szerepének pontos meghatározása is alapja a szakaszok elkülönítésének, ha nincs külön bűnüldöző hatóság,³⁶ az az előkészítő szakasz belső tagolását kizárja. A 18. században különültek el a közigazgatási szervezeten belül azok a szervek, amelyek a bírói szakasz előtti eljárást lefolytatják, így kiforrott előkészítő eljárásról ekkor még nem lehet beszélni. A bírói szervezet felépítése és a fórumrendszer differenciáltsága a jogorvoslati lehetőségek számára lehet befolyással,³⁷ az 1723-as bírósági reform a stabilitást teremtette meg ebben a vonatkozásban. A hivatali írásbeliség elterjedtsége nemcsak oka lehet az eljárási szakaszok differenciálódásának, hanem következménye is. A 16–17. század fordulójáig ritkán foglalták a büntetőítéleteket írásba, mivel a későbbi bizonyítására nem volt szükség.³⁸ A jogorvoslat vagy kegyelem lehetősége, illetve a kormányzat fokozódó érdeklődése azonban az eljárás alaposabb dokumentálását követelte meg, így a 18. század vége az írásbeliség térhódításához vezetett.

Az eljárási jog szabályozottsága kihat a szakaszokra, a kodifikáltság döntő tényező lehet. A szokásjogi környezet az egyszerűsítés irányába tereli a jogalkalmazókat, így egyes eljárási cselekményeket elhagynak, bizonyos alszakaszok kimaradnak. Szokásjog esetén nehezebb megállapítani a szakaszok határait és jellemzőit is. A hatásköri és illetékességi szabályok kógens vagy diszpozitív jellege nagyban befolyásolja az eljárások lefolytatását, a fórumok vagy eljárási formák közötti választás lehetősége³⁹ a kevésbé tagolt eljárás irányába hat. Az uralkodó bírói parancsok kiadására való jogosultsága új szakaszokat iktathat be, ahogy az eljárás menetébe jóváhagyó és véleményező aktusok beépítése is. A jogorvoslati lehetőség az inkvizitórius eljárás egyik jellegzetessége, amely az államszervezet bizonyos szintű fejlettségével van összefüggésben.⁴⁰ Az 1720-as években azonban a nyilvános gonosztevők esetén kizárt a fellebbezés a királyi táblához, szabad királyi város büntetőítélete ellen pedig a tárnokszékhez is.⁴¹

A levéltári forrásokban megjelenő eljárási szabályok értelmezéséhez és az iratanyag „anatómiai rendbe” történő rendezéséhez azonban finomítani kell a büntetőeljárás

fejlődésének periodizációját. A boszorkányperek kutatói a 16–18. századot gyakran egységes jogi környezetként kezelik, de az iratanyag kapcsán megjegyzik, hogy a 18. század jegyzőkönyvei eltérő jegyeket mutatnak.⁴² Lényeges, hogy a 17. század második felében a büntetőeljárás határai még nem egyértelműek, megmaradtak az átfedések az úrbéri és a polgári ügyekkel is.⁴³ A 18. század büntetőeljárás joga sem statikus, legalább három időszakot lehet elkülöníteni. A III. Károly-féle bírósági és központi közigazgatási reformig a kormányzat a törvényhatóságok és az úriszékek bíraskodásába egyáltalán nem látott bele, ez az alacsony szabályozottságú időszak. A század közepére épült ki a megfelelő hivatalszervezet az adatgyűjtésekhez, amelyek azonban csak az 1770-es évektől eredményeztek kriminálpolitikai szempontból is használható információkat. Az egyre erősödő központi beavatkozás elkezdte a területi egyenlőtlenségeket csökkenteni, és változásokat eredményezett az eljárásban (pl. tortúra tilalma 1776-tól).⁴⁴

4. A büntetőeljárás szakaszai a 18. század első harmadában – az elmélet

Egy per eseménytörténetét az eljárási cselekmények sorrendjének vizsgálatával és az egyes iratokban foglalt információk – a vádaskodás logikájának – elemzésével lehet a legvalószínűbben rekonstruálni. Az eljárási cselekmények egymásra épülésével kapcsolatban a modern szakirodalomban leírt modellt, a jogexportot és a jogalkotási kísérleteket, valamint az egykorú kézikönyveket kell megvizsgálni.

4.1. A modell

A szakirodalom az 1700-as évek első harmadára vonatkozóan 2–5 szakaszt jelöl meg, de többnyire leszögezi, hogy a határai bizonytalanok.⁴⁵ Az eljárás kezdetével kapcsolatban felmerül a cirkálás kérdése, azonban ez csak a formalizált eljárás megindulásának egyik módja. Az eljárás tettenérés esetén az elfogatással, a hivatalból tudomásra jutással (hír, észlelés) és a feljelentéssel kezdődik. Az első része az előkészítő szakasz, amely nyomozásra (a bűncselekmény megtörténtének megállapítása, *inquisitio generalis*) és vizsgálatra (a gyanúsított bűnösségére vonatkozó adatok összegyűjtése, *inquisitio specialis*) tagolódott. A két alszakasz azonban egybeesődik, nincsenek éles határok, a nyomozás során a halaszthatatlan eljárási cselekmények (tanúkatatás, helyszínes bűncselekmény esetén szemle) történtek, az elkövetőre koncentrált vizsgálat már szinte a teljes bizonyítási eszközrendszer alkalmazta. A kettő között a gyanúsított kihallgatás lehet a határ.⁴⁶ Az előkészítő eljárás két okra visszavezethetően a legkésőbb formalizálódó része a büntetőeljárásnak. Egyrészt a jellege – a bűncselekmény körülményeihez igazodó sorrendben és módon kell lefolytatni – miatt nem szabályozható

kimerítően. Másrészt nem teljesen tisztázott az eljárási jogosultság, hiszen még nincs kiforrott szervezet sem.

A nemesek elleni írásbeli perek esetén kialakult egy közbelső eljárás, a vármegyei közgyűlés döntött a vád alá helyezéséről, ez a szakasz más rendi állású terhelt esetén nem ismert.⁴⁷

A törvényszék előtti eljárás a vád előterjesztésével kezdődött, az írásban folytatott per alapsémája szerint a perfelvétel (*levata*) követően kifogások előterjesztése (*exceptio*), majd az érdemi vita (*allegatio, replica*), közbelső ítélet a bizonyítás tárgyában és az ítélet következett.⁴⁸

A jogorvoslati szakasz a büntetőeljárásban kivételes, kizárólag nemesek pereiben fordulhatott elő, a fellebbezés kétfokú 1723 után, a perújítás ritka.⁴⁹ A királyi kegyelem lehetősége a rendi álláson és a kapcsolatokon múlt, ebben az időszakban nem volt szabályozott.⁵⁰

A büntetőeljárás utolsó szakasza – bűnösség megállapítása esetén – a büntetés végrehajtása volt.⁵¹

4.2. Jogexport és jogalkotási kísérletek

A *Praxis Criminalis* két eljárási formát szabályozott, az akkuzatórius eljárást és az inkvizitórius eljárást. A nyomozóelvé eljárásra vonatkozó rendelkezések alapján a szakaszokat nem lehet precízen elhatárolni, inkább csak eljárási cselekmények sorrendjéről lehet beszélni. Az egész eljárást uralja a vizsgálat, az előkészítő eljárásban történik a bizonyítás, a bíróság már csak értékeli annak eredményét. Az eljárás feljelentéssel vagy hír alapján (Art. XXI–XXXIII.), illetve a tetten ért elkövető elfogásával (Art. IV–V.) indul. A normaszöveg elválasztja egymástól a nyomozást és a vizsgálatot (Art. XXII.), azonban nem határoz meg olyan eljárási cselekményeket, amelyek csak az egyik szakaszban folytathatók le, így összezsússzik egy előkészítő eljárásá. Itt kell sort keríteni a terhelt kihallgatására (Art. XXXII.), a szakértői szemlére, a tanúk kihallgatására és a szembesítésekre (Art. XXXVI.). A beismerő vallomás érdekében tortúra alkalmazása nem az előkészítő eljárás része, csak a bírói szakban történhet. A kínvallatást a bíróság döntésére, az általa jóváhagyott kérdőpontok alapján lehet lefolytatni. Az így rendelkezésre álló bizonyítékok alapján dönt a bíróság végítéletben (Art. XLII.). A *Praxis Criminalis* nem generálisan zárja ki a fellebbezést, hanem csak akkor, ha az elítélt beismerő vallomást tett (Art. L.). A tortúra alkalmazása miatt azonban a beismerés elmaradása valószínűtlen. Az utolsó szakasza a büntetőeljárásnak az ítélet végrehajtása.⁵²

Az 1702-es *Criminal Instructio* elsősorban a tortúra részletszabályait határozta meg, de felvázolta az eljárás fő szakaszait: *corpus delicti*ről bizonyosság, tettes őrizetbe vétele, kihallgatása jószágosan, szembesítés tanúkkal és büntársakkal, tagadó vádlott esetén közbelső ítélettel tortúra, vallomás feljegyzése, megerősítése, döntés, iratok felterjesztése a kamarához a jóváhagyásra.⁵³

Az 1712-es javaslat alapja a *Praxis Criminalis*, így az eljárási cselekmények sorrendje kapcsán az a kérdés, hogy mennyire tért el annak szabályaitól. Az elfogadásra (1. §)

vonatközoan beépítette Bencsik Mihály a magyar szabályokat, így nemest csak nyilvános gonosztett tettenérése esetén lehet letartóztatni, különben idézni kell. A jobbágy pedig néhány kivételtől eltekintve csak a földesura tudtával fogható el. A tortúra elrendeléséről közbenszóló ítéletet kell hozni, tehát csak az eljárás bírósági szakaszában kerülhet rá sor (2. §). A jogorvoslat nagyobb személyi kör számára nyitott, nyilvános gonosztévőnél kizárt, de kétség esetén lehetséges a vádlott fellebbezése.⁵⁴

4.3. Egykorú kézikönyvek

Az 1720-as években megjelent büntetőjogi szakmunka nem áll rendelkezésre, így a 17. századi és a későbbi kézikönyvekre kell hagyatkozni. A büntetőeljárás fogalmát egyedül Bodó határozta meg, a közhatalom tevékenységének tekinti, amely során a bűnelkövetőket megbüntetik, az ártatlanokat pedig felmentik.⁵⁵ A büntetőeljárás a szerzők szerint 3 módon kezdődhetett: feljelentésre, befogással vagy bírói vizsgálattal. Az első eljárási cselekmény tettenérés vagy nemtelenség esetén az elfogás, nemesek esetén viszont az idézés.⁵⁶ Az előkészítő eljárás kezdő alszakasza az *inquisitio generalis*, amelynek célja annak kiderítése, hogy vannak-e latrok a vármegyében. Ennek eszköze a nyilvános vizsgálat, amely egy tömeges tanúkihallgatásként értelmezhető.⁵⁷ A második alszakasz a speciális vizsgálat, amely már egyértelműen a gyanúsítottakra koncentrálva a bizonyítékok gyűjtésére és összerendezésére szolgál, ekkor zajlik az önvallomások és a már az adott cselekményre irányuló tanúvallomások felvétele.⁵⁸ A bírósági szakaszról szóló tudnivalók a büntetőjogi szerzőknél tulajdonképpen a kínvallatás elrendelésére és a büntetés kiszabására terjednek ki. A Szegedi által említett védői kifogások, valamint a vád és védelem előadásai Bodó, Huszty és Gochetz munkájában nem szerepelnek. Még a látszata sincs meg a tárgyalásnak, helyette a bizonyítás szabályaira tértek ki.⁵⁹ A bíróság tevékenységei közül egyedül a büntetés kiszabással foglalkoztak a szerzők.⁶⁰ A jogorvoslatok (fellebbezés és perújítás) Gochetznél része a büntetőeljárásnak.⁶¹ A kegyelmezésre Huszty és Bodó tért ki, de Szegedi is leszögezte, hogy azt csak a király gyakorolhatja.⁶² A büntetés végrehajtása zárja le az eljárást.⁶³

5. Ami az iratokból kiolvasható – jogalkalmazás

A jogforrásokban és a szakirodalomban fellelhető szabályok tényleges érvényesülését a korszakot érintő levéltári iratanyagok alapján lehet felvázolni. Az 1720-as évekre nem folytak célzott kutatások, azonban a „környékéről” születtek forrásfeldolgozások. Buda és Pest századfordulós gyakorlata, Debrecen 1740-es években folytatott ítélkezése, valamint a Székesfehérvárról származó információk mellett az úriszéki és a vármegyei bíráskodásra vonatkozó tanulmányok szolgáltatnak adatokat.

5.1. A kutatás keretei

4Pontos képet nem lehet adni, és nem lehet hézagmentes rendszerbe sem foglalni az eljárás jellemzőit, mert az úriszékek – az eddigi kutatások alapján kirajzolódó – 16–17. századi relatíve egyöntetű eljárásához képest a 18. században tarkaság jellemzi a büntetőbíráskodást. Annak ellenére, hogy az alapvető elvek azonosak voltak országszerte, a szokásjogi jogrendszer jellegzetességéből fakadóan törvényhatóságokként és bíróságokként eltérő részletszabályok érvényesültek.⁶⁴ Az összehasonlítást és rendszerbe foglalást nehezíti a közlemények eltérő módszertani megközelítése is.

A boszorkányperek „ideáltipikus menetéről” Tóth G. Péter által összeállított folyamatára kézenfekvő mintaként szolgálhatna.⁶⁵ Az ábra azonban nem jogi nézőpontból készült, mivel bevonja – társadalomtörténeti szempontból indokolhatóan – a közösség „jogon kívüli” reakcióit is.

A 18. századi büntetőbíráskodás egyik kérdése a védelem szerepe az eljárásban, az úriszéki gyakorlat alapján nem kizárt, de országosan is csak néhány adat van róla.⁶⁶

A szakirodalom alapján az eljárási cselekmények sorrendjét alapvetően befolyásolja a követett forma, az írásbeli vagy sommás eljárás. Ebbe a rendszerbe vezetett be M. Antalóczy Ildikó egy harmadik típust, az írásbeli sommás pert.⁶⁷ Az írásbeli (ünnepélyes, formális) per a magánjogi per írásbeliségét követi, a nemes vádlottat idézik, védőt vesz igénybe, perfelvétel után kifogások is előterjeszthetők, csak ezt követően kerül sor az allegációkra. Az időigényes írásbeli folyamat elhúzta és nagyon költségessé tette az eljárásokat.⁶⁸ Ezzel szemben a sommás perben a bíróság a szóban előadott vádra és a becsatolt bizonyítékokra szóban válaszoló, védőt igénybe nem vevő vádlott felett azonnal ítélkezett.⁶⁹ Az írásbeli sommás per a kettő között helyezhető el, védő nélkül, sok vizsgálati irattal, kevés alaki kifogással, rövidebb érdemi vitával, pertest nélkül.⁷⁰ A 18. század azonban a rendszeres jegyzőkönyvezés kiterjedésének időszaka, az elején még kezdetleges a szóban folytatott perek írásban rögzítése, a végére viszont már megjelentek a formális perek. A perfajták határai azonban elmosódnak, a praktikum és helyi viszonyok (iskolázottság, igény) befolyásolták a formák közötti választást.⁷¹ Hajdu Lajos a rabtáblák és perkivonatok alapján az eljárások túlnyomó részének szóbeli voltára következtetett, de a debreceni iratanyagban ez nem jellemző.⁷²

A performák kapcsán inkább arról lehet szó, hogy a két ideáltipikus modell között helyezkedik el a valóság. Ha szükséges, mert jogorvoslati lehetőség van (pl. nemes), ha igény van rá, ha képes finanszírozni a vádlott (pl. jómódú polgár), valamint ha az adminisztráció kellően iskolázott és felkészült (pl. volt peregrinus), akkor inkább az írásbeli perek felé tolódik el a gyakorlat. Ha nem igényli sem a terhelt, sem a bíróság, nincs is megfelelő szakember és nem vizsgálja felül a döntést magasabb bírói fórum, akkor a költséghatékonyság lép előtérbe, így a szóbeli eljárás irányába egyszerűsödnek a szabályok. Ennek alapján az írásbeli és a sommás perre úgy kelle-

ne tekinteni, mint a büntetőeljárású rendszerekre: tisztán nem fordulnak elő, csak egyik vagy másik irányba mozdul el a gyakorlat.

5.2. Az eljárás menete

A 18. század közepéig a gyakorlatban négy módon indult a büntetőeljárás. A hivatalból észlelés esetén nem rögzítették feltétlenül az ismeretforrást,⁷³ ennek egyik formája lehetett a puhatolózás.⁷⁴ A feljelentést sem rögzítették írásban minden esetben, de tipikus eljárást indító cselekmény volt.⁷⁵ A gyanúsított elfogása azonban már egyértelmű és dokumentált jele az eljárás megindításának, nemtelenek esetében nem maradt el. Ez azonban korántsem jelentette, hogy a terhelt végig fogva volt, nem főbenjáró ügyben kezesség mellett szabadon engedték.⁷⁶

Az előkészítő eljárást az egykorú szakirodalom – a *Praxis Criminalis*ra támaszkodva – mintaszerűen tagolta nyomozásra és vizsgálatra, a gyakorlatban azonban ezek egybefolytak. Sem az eljárási cselekményeket végző személyek alapján, sem a tevékenységük szerint nem határolható el a két alszakasz. Feltehetően inkább a nyomozás része a helyszíni szemle, ahogy a halottszemle és a boncolás is. A vizsgálat kezdete a gyanúsított jószágos kihallgatása, amelyet jegyzőkönyvben rögzítettek és a perfelvételt megelőzően hitelesítettek is. A tanúk kérdőpontok szerinti kihallgatása lehet az *inquisitio generalis* része éppúgy, mint a vizsgálaté. Székesfehérváron kezdetben a tanácsülés előtt tettek a tanúk vallomást, többlyet szintén meghitelesítettek. A szembesítés tipikusan az *inquisitio specialis* része, hiszen a már rendelkezésre álló *benevolum examenek* és tanúvallomások ellentmondásait hivatott feloldani. Pest vármegyében és Debrecenben a vizsgálatot, tehát az előkészítő eljárást lezáró iratként készült a *species facti*, amely a vádirattal egyidőben került rögzítésre.⁷⁷

A bírósági előtti eljárás kezdő aktusa a vádemelés, ezt a korabeli praxis megkövetelte. A sommás eljárásról minimális iratanyag képződött, ugyanis a vádat szóban adta elő a tiszti ügyész, a vádlott szóban védekezett, és többnyire csak az ítélet került jegyzőkönyvbe.⁷⁸

A vármegyei gyakorlatban a nemesek elleni vádemelés csak a közgyűlés jóváhagyásával történt, így beékelődött egy közbenső eljárás is.⁷⁹

A vádemelés után a nemes és a kezességen szabadlábon lévő vádlottat idézték a bíróságra, a fogva lévő nem nemeset előállították. A per kikiáltása nem minden bíróság gyakorlatában dokumentált, feltehetően ugyanúgy formalitássá vált, mint a perfelvétel. A tanúvallomások autentikációja egyértelműen bíróság előtt történt, tipikusan

a perfelvételt követően. Az excepciós szakasza a pernek kiüresedett, a Pest vármegyei *sedria* előtt többnyire csak iratmásolatok kiadását kérték ezen a jogcímen. Ezt követte a vád és a vádlott (védő) közötti „szóváltás”, amelyek számát gyakran korlátozták. Amennyiben az előterjesztett bizonyítékok alapján a bíróság nem tudott dönteni, akkor a 18. század elejéig a vádlottat eskütársakkal leteendő esküre kötelezte közbenszóló ítélettel. A bizonyítást elrendelő végzés később tortúrát rendelt el, meghatározva a kérdőpontokat, majd a végrehajtása után a vádlottat ismét kihallgatták. A bíróság ítélete zárta a bírósági szakaszt, azonban a kamarai igazgatás alatt álló, eredetileg szabad királyi városi jogállású települések (Pest, Buda, Székesfehérvár) csak javaslatot tehettek a döntésre, az ítéletet tulajdonképpen a kamara hozta meg. Budán és Pesten, ha nem ítélték halálra a vádlottat, békeesküt kellett tennie, hogy nem áll bosszút az ítélet miatt.⁸⁰

A jogorvoslatok közül a fellebbezésre kizárólag a nemeseknek volt lehetőségük, a nemtelenek és polgárok esetén nemcsak a jogforrások, hanem a praxis is kizárta ezt. Buda és Pest gyakorlatában előfordult panasz, de ez nem jelentett fellebbezést. A perújítás elvileg lehetséges, de elhanyagolható jelentőségű volt mind a vármegyei, mind az úriszéki jogalkalmazásban. A kegyelem királyi előjog, de az úriszékek esetén a 18. század elejéig a földesurak maguknak tartották fenn ezt a jogosultságot.⁸¹

A bűnösséget megállapító és büntetést kiszabó határozat végrehajtása az utolsó szakasza a büntetőeljárásnak. A korszakban ez tipikusan kivégzést, testi fenyítést vagy bírság végrehajtását jelentette, a szabadságvesztés még nem kapott központi szerepet.⁸²

6. Összegzés

A fentiek alapján jól látható, hogy az elmélet és a gyakorlat nem teljesen fedi egymást. A modellt leíró modern tankönyvek és áttekintő összefoglalások döntően egy ideális – nemes terhelttel szemben folytatott – írásbeli eljárást írnak le. A nemesség népegyen belül aránya alapján azonban nem ez a magánjogi per jellegzetességeit hordozó, végig írásban dokumentált, eljárási garanciákat is tartalmazó büntetőeljárás volt a jellemző. A *Praxis Criminalis* határozottan inkvizitórius, a hazai jogi tradícióktól eltérő szemlélete alapozta meg – eltérő hangsúlyokkal – az egykorú szakirodalom álláspontját. A jogalkalmazás viszont nem követte mindenben ezeket az eljárási szabályokat, a kezesség, az idézés, a vádemelés és a jogorvoslati lehetőségek korlátozott fenntartása arra utal, hogy csak ott nyúltak a nyomozóelví eljáráshoz, ahol nem volt alkalmazható jogománys megoldás.

BATÓ, SZILVIA

Die Phasen des Strafprozesses im ersten Drittel des 18. Jahrhunderts

(Zusammenfassung)

Das gewohnheitsrechtliche Strafverfahren kann man mithilfe von den schriftlichen Rechtsquellen (sporadische Gesetze, *Praxis Criminalis*, *Criminal Instruction*), den Kodifikationsprodukten (Vorschlag von 1712), prozessrechtlichen Fachliteratur (János Kitonich, János Szegedi), strafrechtlichen Handbüchern (István Huszty, Gábor Gochetz, Mátyás Bodó) und Gerichtspraxis rekonstruieren. Die *Praxis Criminalis* (und *Criminal Instruction*) beschäftigt sich mit dem Vorverfahren und denen Beweismitteln (zB. Tortur).

Die Fachliteratur kombinierte diese Regeln mit dem ungarischen Prozessrecht, deshalb erschien auch die Verhandlung. Das Strafverfahren besteht aus drei oder fünf Phasen im 18. Jahrhundert: Ermittlungsverfahren (*inquisitio generalis* und *specialis*), Anklageerhebung (nur für Adelige), Verfahren vor dem Gericht, Berufung (nur für Adelige) oder Begnadigung (sehr selten) und Vollstreckung. Man kann feststellen, dass das ungarische Gewohnheitsrecht nur einige Elementen des Inquisitionsprozesses rezipierte.

BATÓ, SZILVIA

The Stages of Criminal Procedure in the First Third of the 18th Century

(Abstract)

The customary-law-based criminal procedure can be reconstructed with the aid of written legal sources (sporadic Acts, *Praxis Criminalis*, *Criminal Instruction*), codification outputs (proposal of 1712), procedural law literature (János Kitonich, János Szegedi), criminal law manuals (István Huszty, Gábor Gochetz, Mátyás Bodó) and judicial practice. *Praxis Criminalis* (and *Criminal Instruction*) dealt with the preparatory procedure and means of proof (e.g. torture). The literature combined

these rules with Hungarian procedural law, hence the appearance of trial. In the eighteenth century, criminal proceedings typically comprised three to five stages: preparatory procedure (*inquisitio generalis* and *specialis*), indictment (applicable only to nobles), trial before court, appeal (reserved for nobles) or pardon (granted only rarely) and execution. It can be seen that Hungarian customary law has adopted only some elements of the inquisitorial procedure.

Jegyzetek

¹ KITONICH János: *Directio methodica processus iudicarij iuris consuetudinarii, inclij Regni Hungariae. Rövid igazgatas a nemes Magyar országnak es hozzá tartozó részeknek szokott törvény folyasiról, mellyet deákból magyar nyelvre fordított Kaszoni Janos*. Leutschoviae, 1650. LAURENTII Breveri; SZEGEDI János: *Tripartitum juris Hungarici tyrocintum, juxta ordinem titulorum operis tripartiti, sacris canonibus accommodatum*. Tyrnaviae, 1767. Collegii Academici Soc. Jesu; HUSZTY István: *Jurisprudentia practica seu commentarius novus in jus Hungaricum I–III*. Tyrnaviae, 1766. Collegii Academici Soc. Jesu; GOCHETZ Gábor: *Systema praxis criminalis inclij Regni Hungariae Partiumque eidem adnexarum*. Buda, 1746. Veronica Nottenstein; BODÓ Mátyás: *Jurisprudentia criminalis secundum praxim et constitutiones hungaricas in partes duas divisa*. Pozsony, 1751. Joannis Michaelis Landerer; MEZNERICS Iván: *A megyei büntető igazságszolgáltatás a 16–19. században*. Budapest, 1933. Sárkány-Nyomda; ECKHART Ferenc: *A földesúri büntetőbíráskodás a XVI–XVIII. században*. Budapest, 1954. Akadémiai Kiadó; VARGA Endre: Bevezetés. In VARGA Endre (szerk.): *Úriszéki XVI–XVIII. századi perszövegek*. Budapest, 1958. Akadémiai Kiadó, 5–56. p.; BÓNIS György: *Pest és Buda bírósági gyakorlata a török kiűzése után 1686–1708*. Budapest, 1962. Akadémiai Kiadó; KÁLLAY István: *Úriszéki bíráskodás a XVIII–XIX. században*. Budapest, 1985. Akadémiai Kiadó; KÁLLAY István: *Városi bíráskodás Magyarországon 1686–1848*. Budapest, 1996. Osiris; M. ANTALÓCZY Ildikó: *Bűnözés és büntetés Debrecenben a XVIII. század közepén*. Debrecen, 2001. Csokonai Kiadó; KONCZ Ibolya Katalin: Adalékok a boszorkánypepek eljárási kérdéséhez a Heves és Külső-Szolnok megyei periratok

nyomán. In STIPTA István (szerk.): *Studia iurisprudentiae doctorandorum Miskolciensium*. Miskolc, 2003. Bíbor Kiadó, 191–210. p.; KONCZ Ibolya Katalin: Osztrák büntetőtörvénykönyv a magyar boszorkánypepekben. *Korunk*, 2005. 5. sz. 53–56. p.; KONCZ Ibolya Katalin: *A boszorkányüldözés jogtörténeti kérdései a Német-római Birodalomban és a királyi Magyarországon*. PhD disszertáció. Miskolc, 2007a; DEGRÉ Alajos: Úriszéki peres eljárás a Dél-Dunántúlon a XVIII–XIX. században. In DEGRÉ Alajos: *Válogatott jogtörténeti tanulmányok*. Budapest, 2004a. Osiris, 106–129. p.

² KITONICH 1650. 26–31. p.; HUSZTY 1766. XIII–XVI. p.; SZEGEDI 1767. 41–54. p.; BÉLI Gábor: Magyar jogtudományi munkák a Klimó Könyvtárban. In CSÓKA-JAKSA Helga (szerk.): *A Klimó-könyvtár a tudományos kutatások szolgálatában. A 2001. szeptember 28-án rendezett konferencia előadásai*. Pécs, 2001. 29–52. p. 41. p.

³ BÉLI Gábor: *Magyar jogtörténet: a tradicionális jog*. Budapest–Pécs, 2000. Dialog Campus Kiadó, 149–152., 223–227. p.; BATÓ Szilvia: *Mert az Ördög velem volt: élet elleni bűncselekmények a 19. század első felében*. Budapest, 2012. L'Harmattan Kiadó, 23–30., 59. p.; BATÓ Szilvia: „...a bírói önkény, vagy is a szokás...” Jogtörténeti megjegyzések a szokásjog büntetőjogi értelmezéséhez. *Acta Universitatis Szegediensis Acta Jur. et Pol.* 2018. (Ünnepi kötet Dr. Nagy Ferenc egyetemi tanár 70. születésnapjára) 101–114. p.

⁴ BÉLI Gábor: Strafrechtspraxis und Strafrechtswissenschaft in Ungarn im 18. Jh. In MEZEY Barna (szerk.): *Strafrechtsgeschichte an der Grenze des nächsten Jahrtausendes*. Budapest, 2003. Gondolat, 110. p.; MEZEY Barna – POMOGYI László: A magyar feudális perjog vázlatja. In MEZEY Barna (szerk.): *Magyar jogtörténet*. Budapest,

2004. Osiris, 384. p.; MEZEY Barna: „Törvények s törvényszékek javításának gondja”. A felsőbíráskodás szervezetének átalakítása a 18. században. *Jogtörténeti Szemle*, 2017. 1–2. sz. 10–20. p.; BÓDINÉ BELIZNAI Kinga – MEZEY Barna: A jogszolgáltatás szervei. In MEZEY Barna – GOSZTONYI Gergely (szerk.): *Magyar alkotmánytörténet*. Budapest, 2020. Osiris Kiadó, 231–232. p.
- ⁵ További értékeléséhez l. BELLÉR Judit: A feudális (katedra) büntetőjog-tudomány fejlődéstörténetéhez. In HORVÁTH Pál – RÉVÉSZ T. Mihály (szerk.): *Összehasonlító jogtörténet. Bolgár Elek Emlékkönyv*. Budapest, 1983. 35. p.; BÉLI Gábor – KAJTÁR István: Österreichisches Strafrecht in Ungarn: Die „Praxis Criminalis” von 1687. *Zeitschrift für Neuere Rechtsgeschichte*, 1994. 4. sz. 333. p.; FINKEY Ferenc: *A magyar büntetőperjogi tudomány háromszázados fejlődéstörténete 1619–1914*. Sárospatak, 2000. 71., 76–79. p.; BÉLI 2001. 41–42., 44. p.; BÉLI 2003. 114–115., 121. p.; BATÓ 2012. 48., 81. p.; NAGY Ferenc: *Régi és új tendenciák a büntetőjogban és a büntetőjog-tudományban*. Budapest, 2013. Akadémiai Kiadó, 50–51. p.; LÁSZLÓ Balázs: *Az 1811. évi erdélyi büntetőkódex-javaslat*. (Jogtörténeti Értekezések 55.) Budapest, 2022. Gondolat Kiadó, 27–28. p.
- ⁶ További értékeléséhez l. BÉLI Gábor – KAJTÁR István: Az osztrák (–német) büntető jogszabályok hatása a magyar jogban a 18. században. (A Praxis Criminalis). In ÁDÁM Antal (szerk.): *Dolgozatok az állam- és jogtudományok köréből XIX*. Pécs, 1988. 57. p.; BÉLI-KAJTÁR 1994. 333. p.; FINKEY 2000. 81., 83–84. p.; BÉLI 2001. 45–46., 48. p.; BÉLI 2003. 114., 117., 121. p.; BATÓ 2012. 48–49., 83–85. p.; NAGY 2013. 51–52. p.; BÉLI Gábor: A XVIII. századi megyei törvényszéki büntetőperek néprajzi vonatkozásai. In NAGY Janka Teodóra (szerk.): *Tanulmányok Tárkány Szűcs Ernő születésének 90. évfordulója tiszteletére*. Szekszárd, 2014. Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar, 103. p.; LÁSZLÓ 2022. 34., 38., 40–41. p. Teljesen eltérő álláspontot képvisel, a *ius commune* recepciójaként értékeli: ZLINSZKY János: Bodó Mátyás Praxis Criminalis. A *ius commune* érvényesülése a XVIII. századi magyar büntetőjogi gyakorlatban. In ZLINSZKY János: *A XII táblától a 12 ponton át a magánjog új törvénykönyvéig. Válogatott tanulmányok*. Budapest, 2013. Szent István Társulat, 328., 333. p.
- ⁷ További értékeléséhez l. BÓNIS György: *A magyar büntetőtörvénykönyv első javaslata 1712-ben*. Budapest, 1934. 15–16. p.; BELLÉR 1983. 34–35. p.; BÉLI-KAJTÁR 1994. 333. p.; FINKEY 2000. 80–81. p.; BALOGH Elemér: Rendszeres bizottságok a magyar büntetőjogi kodifikáció korai történetében. In HOMOKI-NAGY Mária (szerk.): *Emlékkönyv Dr. Ruszoly József egyetemi tanár 70. születésnapjára*. (Acta Jur. et Pol. 73.) Szeged, 2010. 75. p.; BATÓ 2012. 48., 90–91. p.; NAGY 2013. 50. p.; LÁSZLÓ 2022. 31–32., 34. p.
- ⁸ PUSZTAI László: *A modern büntetőeljárás jog kialakulása Magyarországon*. Budapest, 1994. Nemzeti Tankönyvkiadó, 17–18. p.; KIRÁLY Tibor: *Büntetőeljárás jog*. Budapest, 2000. Osiris Kiadó, 15–16., 37. p.; MEZEY-POMOGYI 2004. 383. p.; BARNA Attila: A büntető eljárásjog története. In HORVÁTH Attila (szerk.): *Magyar állam- és jogtörténet*. Budapest, 2014. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 565. p.; SZOMORA Zsolt: A büntetőeljárás történeti rendszerei. In HACK Péter (szerk.): *Büntetőeljárás jog I*. Budapest, 2024. ELTE Eötvös Kiadó, 49. p.
- ⁹ ERDEI Árpád: *Tanok és tévtanok a büntető eljárásjog tudományában*. Budapest, 2011. ELTE Eötvös Kiadó, 32. p.
- ¹⁰ SZOMORA 2024. 34. p.
- ¹¹ CSÉKA Ervin: A büntető jogorvoslatok fogalomkörének problémái. *Jogtudományi Közöny*, 1985. 8. sz. 430. p.; BÁRD Károly: *A büntető hatalom megosztásának buktatói. Értekezés a bírósági tárgyalás jövőjéről*. Budapest, 1987. Közgazdasági és Jogi Kiadó, 14. p.; KIRÁLY 2000. 18. p.; MEZEY-POMOGYI 2004. 392. p.; ERDEI 2011. 24., 26., 32., 44–45. p.; HERKE Csongor – FENYVESI Csaba – TREMMEL Flórián: *A büntető eljárásjog elmélete*. Budapest–Pécs, 2012. Dialóg Campus Kiadó, 27. p.; HOLÉ Katalin: A büntető eljárásjog alapfogalmai. In HACK Péter (szerk.): *Büntetőeljárás jog I*. Budapest, 2024. ELTE Eötvös Kiadó, 21. p.
- ¹² BATÓ Szilvia: Törvényesség törvény nélkül. Az anyagi jogi legalitás elve a Csemegi-kódex előtt. In HOMOKI-NAGY Mária (szerk.): *Konferencia a bírói hatalomról és az állampolgárságról*. Szeged, 2011. Szegedi Egyetemi Kiadó–Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 39–40. p.; ANTAL Tamás: A büntetőeljárás jogszabályi forrásai Magyarországon a polgári korban. *Jogtudományi Közöny*, 2016. 12. sz. 611. p.; BATÓ 2018. 114. p.
- ¹³ VARGA 1958. 20. p.; FINKEY 2000. 50., 52–53., 57., 61. p.; BÉLI 2001. 29. p.; BALOGH Elemér: Büntető anyagi jogelvek megjelenése a korai magyar kútfőkben. In MÁTHÉ Gábor – RÉVÉSZ T. Mihály – GOSZTONYI Gergely (szerk.): *Jogtörténeti Parerga. Ünnepi Tanulmányok Mezey Barna 60. születésnapja tiszteletére*. Budapest, 2013. ELTE Eötvös Kiadó, 28–29. p.; NAGY 2013. 47. p.; LÁSZLÓ 2022. 16–17. p.
- ¹⁴ LÁSZLÓ 2022. 17–18. p.
- ¹⁵ BÓNIS 1962. 73., 315. p.; BÉLI-KAJTÁR 1994. 328–329. p.; KÁLLAY 1996. 138. p.; KONCZ 2007a. 155. p.
- ¹⁶ HAJDU Lajos: Jogtörténeti kutatómunkánk hiányosságairól és követelményeiről. (Töprengés Kállay István „Úriszéki bíráskodás a XVI–XIX. században” című monográfiája kapcsán). *Századok*, 1986. 5–6. sz. 1117. p.; BÉLI-KAJTÁR 1988. 39–40., 57. p.; BÉLI-KAJTÁR 1994. 330–332. p.; NAGY Sándor: Kínvallatás a hajdúvárosok és a hajdúkerületi törvényszék előtt indított bűnügyekben. In RADICS Kálmán (szerk.): *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XXIV*. Debrecen, 1997. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, 27. p.; BÉLI 2001. 30. p.; BÉLI 2003. 113. p.; KONCZ 2003. 208. p.; DEGRÉ Alajos: Az erdélyi büntetőjog történetéhez. In DEGRÉ Alajos: *Válogatott jogtörténeti tanulmányok*. Budapest, 2004. Osiris, 148. p.; KONCZ 2007a. 156. p.; KÁLLAY 1996. 138. p.; BÉLI 2014. 102. p.; BALOGH Elemér: A Praxis Criminalis hatása a szegedi boszorkányperre. In BÉLI Gábor – KORSÓSNÉ DELACASSE Krisztina – HERGER Csabáné (szerk.): *Ut Juris Ordo Exigit. Ünnepi tanulmányok Kajtár István 65. születésnapja tiszteletére*. Pécs, 2016. Publikon Kiadó, 34–35. p.; TÓTH G. Péter: *Boszorkánypánik és babonatekő*. Budapest, 2020. Balassi Kiadó, 133–135., 143. p.; BALOGH Elemér: *Bevezetés az összehasonlító európai büntetőjog-történetbe. Az anyagi büntetőjog genezise*. Szeged, 2022. Iurisperitus Kiadó, 68–69. p.; LÁSZLÓ 2022. 17–18. p.; BRANDL Gergely: *A szegedi boszorkányperek története és forrásai (1726–1744)*. Doktori (PhD) értekezés. Szeged, 2023. 109. p.
- ¹⁷ RÉTI ILLÉS Elemér: *A büntetőjog kodifikációjának első kísérletei Magyarországon: Kollonics javaslata és a Novum Tripartitum*. Budapest, 1916. 6–8. p.; BÓNIS 1934. 8., 18. p.; BALOGH Jenő: Adatok a XVI. és XVII. század büntető ítélezésének történetéhez. In IRK Albert (szerk.): *Büntetőjogi dolgozatok Finkey Ferenc irodalmi munkássága négyévtizedes évfordulójának emlékére*. Pécs, 1936. Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó, 51. p.; VARGA 1958. 20., 32–33. p.; MEZEY Barna: A magyar feudális büntetőjogi felelősség a XVIII. század első felében. In GÖNCZÖL Katalin – ASZTALOS László (szerk.): *Felelősség és szankció a jogban*. Budapest, 1980. Közgazdasági és Jogi Kiadó, 262. p.; IKLÓDI András: A magyarországi boszorkányperek történeti alakulása. *Ethnographia*, 1982. 1. sz. 295., 297. p.; BELLÉR 1983. 34. p.; BÉLI-KAJTÁR 1988. 29., 33., 39., 56–57. p.; BÉLI-KAJTÁR 1994. 325–329., 332–334. p.; KÁLLAY 1996. 138. p.; FINKEY 2000. 64. p.; BÉLI 2001. 29–31., 45–46., 48. p.; TÓTH G. Péter: Tanúságtétel tanúvallomás, szerződés vagy jegyzőkönyv. Írásbeliség és szóbeliség kapcsolata a kora újkori magyar büntetőperekben. *Acta Papensia*, 2002. 1–2. sz. 111. p.; BÉLI 2003. 110., 113–114., 117., 121. p.; DEGRÉ Alajos: A kínvallatás bevezetése a magyar büntetőperekben. In DEGRÉ Alajos: *Válogatott jogtörténeti tanulmányok*. Budapest, 2004. Osiris, 142. p.; KONCZ Ibolya Katalin: Borsod vármegyei boszorkányperek jogtörténeti elemzése. *Jogtörténeti Szemle*, 2007b. 1. sz. 15. p.; KONCZ 2007a. 150., 154. p.; NAGY 2013. 47. p.; BÉLI 2014. 101–104. p.; BALOGH 2016. 34. p.; TÓTH G. 2020. 133–136., 150. p.; BICZÓ András: Egy 17. századi osztrák tartományi büntetőrendtartás processzuális szemléletének vizsgálata. *Büntetőjogi Szemle*, 2021. 2. sz. 18. p.; BALOGH 2022. 68–69. p.; LÁSZLÓ 2022. 14., 19–20. p.; BALOGH Elemér: Zum Einfluss des deutsch-österreichischen Rechts auf das ungarische Strafrecht im 18. Jahrhundert. *Zeitschrift für Internatio-*

- nale *Strafrechtswissenschaft*, 2023. 6. sz. 405–407. p.; BATÓ Szilvia: Felejtés és kriminálpolitika 1880 előtt: az elévülés és a szokásjogi büntetőjog. Kézirat.
- ¹⁸ BÓNIS 1962. 73–74, 87. p.; M. ANTALÓCZY 2001. 67. p.; KONCZ 2007a. 153., 155. p.
- ¹⁹ MEZEY 1980. 247–248., 261–262. p.
- ²⁰ BÓNIS 1934. 9–11., 15., 18. p.; BÓNIS György: *A bírósági szervezet megújítása III. Károly korában (Systematica Commissio)*. Budapest, 1935. 58., 64., 67. p.; BELLÉR 1983. 34. p.; FINKEY 2000. 65–66. p.; BALOGH Elemér: Az „első” magyar büntetőkódex-tervezet. In KAJTÁR István – SZEKERES Róbert (szerk.): *Jogtörténeti Tanulmányok VII*. Pécs, 2001. PTE ÁJTK, 47–51. p.; KONCZ 2007a. 159. p.; BALOGH 2010. 73–74. p.; NAGY 2013. 47–48. p.; BALOGH 2016. 35. p.; BALOGH Elemér: A magyar büntetőjogi kodifikáció genezise. In MÁTHÉ Gábor – MENYHÁRD Attila – MEZEY Barna (szerk.): *A kettős monarchia. Die Doppelmonarchie*. Budapest, 2018. ELTE Eötvös Kiadó, 251–256., 258. p.; BALOGH 2022. 68. p.; BALOGH 2023. 406. p.
- ²¹ BÉLI-KAJTÁR 1988. 33. p.; BATÓ 2012. 48–49. p.; NAGY 2013. 49. p.; LÁSZLÓ 2022. 19., 28., 31., 34., 41. p.; SZOMORA 2024. 49–50. p.
- ²² KIRÁLY Tibor: *Fejezetek a magyar büntető eljárásjog tudományának történetéből*. Budapest, 1980. Tankönyvkiadó, 18–19. p.; PUSZTAI László: A büntetőeljárás jog önállósodása. In TÓTH Károly (szerk.): *Cséka Ervin Emlékkönyv*. (Acta Jur. et Pol. 41.) Szeged, 1992. 450–451. p.; PUSZTAI 1994. 12., 14. p.; KIRÁLY 2000. 32., 34. p.; MEZEY-POMOGYI 2004. 385., 394. p.; ERDEI 2011. 11., 14., 74–76. p.; SZOMORA 2024. 33–37. p.
- ²³ DEZZA, Ettore: *Geschichte des Strafprozessrechts in der früheren Neuzeit*. Berlin, 2017. Springer-Verlag, 1–2., 4., 6., 32., 40., 48., 153–154. p.
- ²⁴ Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett országgyűlés nyomtatványai. *Képviselőházi irományok*. 1892. XXVII. Budapest, 1895. Pesti Könyvnyomda, 41. p.; KIRÁLY 1980. 18–19. p.
- ²⁵ PUSZTAI 1992. 450. p.; PUSZTAI 1994. 12. p.; KIRÁLY 2000. 32. p.; SZOMORA 2024. 34–36. p.
- ²⁶ BÁRD 1987. 14. p.; PUSZTAI 1992. 453. p.; PUSZTAI 1994. 15. p.; KIRÁLY 2000. 32. p.; ERDEI 2011. 14., 73., 75–80., 128–129. p.; HERKE-FENYVESI-TREMMEL 2012. 28. p.; FANTOLY Zsanett: Bevezető tanok. In FANTOLY Zsanett – GÁCSI Anett Erzsébet: *Eljárás büntetőjog: Statikus rész*. Szeged, 2013. Iurisperitus Kiadó, 15., 25. p.; SZOMORA 2024. 35–36. p.
- ²⁷ BÁRD 1987. 71–72. p.
- ²⁸ GÁCSI Anett Erzsébet: Az eljárási cselekmények. In FANTOLY Zsanett – GÁCSI Anett Erzsébet: *Eljárás büntetőjog: Statikus rész*. Szeged, 2013. Iurisperitus Kiadó, 155. p.
- ²⁹ CSÉKA Ervin: Korszerűsödő alapelvek a büntető eljárásban. In TÓTH Károly (szerk.): *Emlékkönyv Dr. Szabó András egyetemi tanár 70. születésnapjára*. (Acta Jur. et Pol. 53.) Szeged, 1998. 114–117. p. CSÉKA Ervin: A büntető tárgyalási rendszer. In TÓTH Károly (szerk.): *Tanulmányok Dr. Veres József egyetemi tanár 70. születésnapjára*. (Acta Jur. et Pol. 55.) Szeged, 1999. 64. p.; ERDEI 2011. 73., 125–126., 134., 136., 150. p.; FANTOLY 2013. 25. p.
- ³⁰ CSÉKA 1985. 431. p.
- ³¹ HERKE-FENYVESI-TREMMEL 2012. 28. p.; GÁCSI 2013. 155. p.; HERKE Csongor: A közbenső eljárás jog-összehasonlító megközelítésben. In FONSZTER Géza – KÓHÁLMY László – VÉGH Zsuzsanna (szerk.): *Egy jobb világot hátrahagyni... Tanulmányok Korinek László professzor tiszteletére*. Pécs, 2016. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 323. p.; KOVÁCS Judit: A magánvád szabályozásának hazai története az 1973. évi I. törvény megjelenéséig. *Acta Jur. et Pol. Szeged*, 2002. 13. sz. 19. p.
- ³² HERKE-FENYVESI-TREMMEL 2012. 29., 223., 227. p.
- ³³ Uo. 259., 264., 269. p.; HERKE 2016. 232–324. p.
- ³⁴ VARGA 1958. 6., 41. p.; KÁLLAY 1985. 19., 52., 55., 57., 59. p.; MEZEY-POMOGYI 2004. 386. p.; BÉLI 2014. 101. p.
- ³⁵ BÁRD 1987. 67. p.; DEZZA 2017. 6. p.
- ³⁶ HAJDU Lajos: *Büntett és büntetés Magyarországon a XVIII. század utolsó harmadában*. Budapest, 1985. Magvető Kiadó, 32. p.; ERDEI 2011. 243. p.
- ³⁷ DEGRÉ 2004b. 148. p.
- ³⁸ ECKHART 1954. 3. p.; VARGA 1958. 6., 9., 41., 46. p.; DEGRÉ Alajos: Boszorkányperek Zala megyében. In DEGRÉ Alajos: *Válogott jogtörténeti tanulmányok*. Budapest, 2004. Osiris, 100. p.; DEGRÉ 2004a. 106–107. p.; DEGRÉ 2004b. 149. p.
- ³⁹ ECKHART 1954. 8., 11., 13. p.; DEGRÉ 2004a. 113–116., 118. p.
- ⁴⁰ FANTOLY Zsanett: Az akkuzatórius és inkvizitórius büntetőeljárás (tárgyalás) történeti fejlődése és alapvető jellemzői. *Acta Jur. et Pol. Szeged*, 2009. 72. sz. 85–86. p.; ERDEI 2011. 231. p.
- ⁴¹ Az 1563. évi 41. tc. és az 1729. évi 30. tc.; VINKLER János: *A magyar igazságszolgáltatási szervezet és polgári peres eljárás a mohácsi vésztől 1848-ig. II*. Pécs, 1927. Dunántúl egyetemi nyomdája, 251. p.; VARGA Endre: Késő és hanyatló feudalizmus korszaka (1526–1848). In BÓNIS György – VARGA Endre – DEGRÉ Alajos: *A magyar bírósági szervezet és perjog története*. Zalaegerszeg, 1996. Zala Megyei Bíróság–Magyar Jogász Egylet Zala Megyei Szervezete, 108. p.; STIPTA István: *A magyar bírósági rendszer története*. Debrecen, 1998. Multiplex Media, 73. p.; BÉLI 2000. 300. p.
- ⁴² SZ. KRISTÓF Ildikó: A számoktól a (jogi) szövegekig: alfabetizáció-történet, olvasástörténet vagy kommunikációtörténet? *Acta Papensia*, 2002. 1–2. sz. 6., 19. p.; VARGA Mónika: *Kommunikáció és szövegformálás boszorkányperekben*. Budapest, 2022. Szépirodalmi Figyelő Alapítvány, 9., 21., 23–26., 32., 253., 256. p.; TÓTH G. 2002. 109., 119. p.
- ⁴³ VARGA 1958. 22–23., 31., 36. p.; KÁLLAY 1985. 115. p.; FINKEY 2000. 52–53. p.; BÉLI Gábor: A vármegyei nemesi bíráskodás szervezete 1723-ig. *Jogtörténeti Szemle*, 2017. 1–2. sz. 29. p.; LÁSZLÓ 2022. 16. p.
- ⁴⁴ SZERENCSIS 1933. 124. p.; VARGA 1958. 16. p.; HAJDU Lajos: *A közjó szolgálatában*. Budapest, 1983. Magvető Kiadó, 50. p.; HAJDU 1985. 32. p.; KÁLLAY 1985. 115. p.; HAJDU 1986. 1100–1101. p.; HAJDU Lajos: *Bűnözés és büntetőbíráskodás a XVIII. század hetvenes éveinek Magyarországon*. Budapest, 1996. Akadémiai Kiadó, 10., 176. p.; KÁLLAY 1996. 90. p.
- ⁴⁵ KÁLLAY 1996. 115. p.; BÉLI 2000. 293. p.; M. ANTALÓCZY 2001. 67. p.; MEZEY-POMOGYI 2004. 398–400. p.; KONCZ 2007a. 154., 191. p.; P. SZABÓ Béla: Das System der Rechtspflege. In MÁTHÉ Gábor (szerk.): *Die Entwicklung der Verfassung und des Rechts in Ungarn*. Budapest, 2017. Dialóg Campus Kiadó, 312. p.
- ⁴⁶ KATONA Géza: *Bizonyítási eszközök a XVIII–XIX. században. A kriminalisztika magyarországi előzményei*. Budapest, 1977. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 57–58., 72–75., 79., 90–91. p.; KOVÁCS Kálmán: Perjog. In CSIZMADIA Andor – KOVÁCS Kálmán – ASZTALOS László: *Magyar állam- és jogtörténet*. Budapest, 1995. Nemzeti Tankönyvkiadó, 269–270. p.; VARGA 1996. 176–177. p.; BÉLI 2000. 293–296. p.; ECKHART Ferenc: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. Budapest, 2000. Osiris Kiadó, 343. p.; M. ANTALÓCZY 2001. 67. p.; MEZEY-POMOGYI 2004. 398–399. p.; KONCZ 2007a. 191. p.; STIPTA István: A magyar perjog fejlődése 1848-ig. In MEZEY Barna (szerk.): *Magyar jogtörténet*. Budapest, 2007. Osiris Kiadó, 429–430. p.; BARNA 2014. 565. p.; P. SZABÓ 2017. 312–313. p.
- ⁴⁷ KOVÁCS 1995. 269–270. p.; BÉLI 2000. 296. p.; P. SZABÓ 2017. 313. p.
- ⁴⁸ KOVÁCS 1995. 270–271. p.; VARGA 1996. 178, 180–181. p.; BÉLI 2000. 297–300. p.; ECKHART 2000. 343. p.; M. ANTALÓCZY 2001. 67. p.; MEZEY-POMOGYI 2004. 400. p.; KONCZ 2007a. 191. p.; STIPTA 2007. 430–431. p.; BARNA 2014. 566–567. p.; P. SZABÓ 2017. 313–314. p.
- ⁴⁹ KOVÁCS 1995. 270–271. p.; VARGA 1996. 181–183. p.; BÉLI 2000. 300–301. p.; M. ANTALÓCZY 2001. 67. p.; MEZEY-POMOGYI 2004. 400. p.; KONCZ 2007a. 191. p.; STIPTA 2007. 432., 439–440. p.; P. SZABÓ 2017. 315. p.
- ⁵⁰ VARGA 1996. 184. p.; BÉLI 2000. 301. p.; STIPTA 2007. 432. p.; BARNA 2014. 567–568. p.
- ⁵¹ BÉLI 2000. 301. p.; M. ANTALÓCZY 2001. 67. p.; MEZEY-POMOGYI 2004. 400. p.; KONCZ 2007a. 191. p.; STIPTA 2007. 432. p.; P. SZABÓ 2017. 316. p.

- ⁵² *Forma processus iudicii criminalis seu praxis criminalis*. Tynaviae, 1697. 2., 8., 12–14., 16., 18., 20., 27. p.; RÉTI ILLÉS 1916. 9–12., 16–17., 20. p.; BÓNIS 1962. 72., 74–78., 80., 83–84., 86., 88–90., 94. p.; KATONA 1977. 60. p.; BÉLI-KAJTÁR 1988. 33. p.; KONCZ 2007a. 151. p.; BÉLI 2014. 103. p.; Biczó 2021. 18–22., 24. p.; LÁSZLÓ 2022, 19. p.
- ⁵³ BÓNIS 1962. 73. p.
- ⁵⁴ BÓNIS 1934. 19–20., 22., 26. p.
- ⁵⁵ BODÓ 1751. 1. p.; FINKEY 2000. 84. p.; LÁSZLÓ 2022. 34. p.
- ⁵⁶ GOCHETZ 1746. 1. p.; BODÓ 1751. 18., 33. p.; HUSZTY 1766. 16. p.; LÁSZLÓ 2022. 29., 32., 35. p.
- ⁵⁷ BODÓ 1751. 19. p.; HUSZTY 1766. 23. p.; SZEGEDI 1767. 412., 426. p.; KATONA 1977. 60–62., 66. p.; LÁSZLÓ 2022. 29., 35. p.
- ⁵⁸ KITONICH 1650. 169., 174. p.; HUSZTY 1766. 23. p.; SZEGEDI 1767. 412. p.; KATONA 1977. 60–62., 66. p.; LÁSZLÓ 2022. 29., 35. p.
- ⁵⁹ GOCHETZ 1746. 16–21., 24. p.; BODÓ 1751. 66. p.; HUSZTY 1766. 31. p.; SZEGEDI 1767. 60., 468. p.; LÁSZLÓ 2022. 32., 36. p.
- ⁶⁰ KITONICH 1650. 289., 332., 341. p.; GOCHETZ 1746. 27. p.; BODÓ 1751. 136. p.; SZEGEDI 1767. 468., 474. p.; LÁSZLÓ 2022. 32., 36. p.
- ⁶¹ GOCHETZ 1746. 39. p.; SZEGEDI 1767. 590–591. p.; LÁSZLÓ 2022. 32. p.
- ⁶² BODÓ 1751. 317. p.; HUSZTY 1766. 117. p.; SZEGEDI 1767. 529. p.; LÁSZLÓ 2022. 41. p.
- ⁶³ GOCHETZ 1746. 43. p.; SZEGEDI 1767. 475. p.; LÁSZLÓ 2022. 32. p.
- ⁶⁴ VARGA 1958. 19. p.; HAJDU 1986. 1106., 1114. p.
- ⁶⁵ TÓTH G. 2020. 224–384., 629. p.
- ⁶⁶ ECKHART 1954. 41–43. p.; KÁLLAY 1985. 126. p.; KONCZ 2007b. 18. p.; KONCZ 2007a. 206. p.
- ⁶⁷ MEZNERICS 1933. 85., 88., 92. p.; BÉLI 2000. 293. p.; M. ANTALÓCZY 2001. 66. p.; MEZEY-POMOGYI 2004. 383–384., 400. p.
- ⁶⁸ MEZNERICS 1933. 85., 88., 125. p.; HAJDU 1985. 96., 97. p.; KÁLLAY 1985. 108., 112–113. p.; KOVÁCS 1995. 270. p.; KÁLLAY 1996. 97., 100. p.; BÉLI 2000. 297–300. p.; MEZEY-POMOGYI 2004. 398., 400. p.; STIPTA 2007. 428. p.; P. SZABÓ 2017. 313–314. p.
- ⁶⁹ MEZNERICS 1933. 93–94. p.; HAJDU 1985. 96. p.; KÁLLAY 1985. 108–109. p.; KOVÁCS 1995. 271. p.; KÁLLAY 1996. 96–97. p.; BÉLI 2000. 297. p.; MEZEY-POMOGYI 2004. 400. p.; STIPTA 2007. 429. p.; P. SZABÓ 2017. 313. p.
- ⁷⁰ M. ANTALÓCZY 2001. 66., 86. p.
- ⁷¹ MEZNERICS 1933. 92–93. p.; ECKHART 1954. 3. p.; VARGA 1958. 46. p.; HAJDU 1985. 97–99. p.; KÁLLAY 1985. 108. p.; KÁLLAY 1996. 96–97., 115. p.; M. ANTALÓCZY 2001. 66. p.; DEGRÉ 2004a. 106–107., 121., 127. p.; SZABADFALVI József: A „lingua Latiná”-tól a Magyar Jogi Lexikon megjelenéséig. A magyar nyelvű jogi terminológia kialakulásának története. *Forum*, 2021. 4. sz. 296. p.
- ⁷² HAJDU 1985. 96–98. p.; M. ANTALÓCZY 2001. 64–66. p.; MEZEY-POMOGYI 2004. 396. p.
- ⁷³ BÓNIS 1962. 76. p.; KÁLLAY 1985. 116. p.; M. ANTALÓCZY 2001. 67. p.
- ⁷⁴ MEZNERICS 1933. 48–49. p.
- ⁷⁵ MEZNERICS 1933. 48–49. p.; KÁLLAY 1985. 116. p.; M. ANTALÓCZY 2001. 67. p.; KONCZ 2003. 195–196. p.; KONCZ 2007a. 191. p.
- ⁷⁶ MEZNERICS 1933. 63., 67. p.; ECKHART 1954. 32–33., 35., 37–38. p.; BÓNIS 1962. 75–77. p.; KÁLLAY 1985. 45., 115., 117–118., 120. p.; DEGRÉ 2004a. 120–121., 124. p.
- ⁷⁷ MEZNERICS 1933. 49–51., 53–54., 61–66., 110–112. p.; BÓNIS 1962. 74–75., 78., 80–83. p.; KÁLLAY 1985. 44–45., 83., 115., 121–122., 124. p.; KÁLLAY 1996. 115–116., 124–127., 129. p.; M. ANTALÓCZY 2001. 73–74., 76., 80. p.; KONCZ 2003. 197., 199–201. p.; DEGRÉ 2004a. 122. p.; KONCZ 2007a. 193., 195., 197–198., 201. p.
- ⁷⁸ MEZNERICS 1933. 93–94. p.; ECKHART 1954. 44–47. p.; VARGA 1958. 43–44. p.; KÁLLAY 1985. 124. p.; M. ANTALÓCZY 2001. 79–80. p.; KONCZ 2003. 196. p.; KONCZ 2007a. 203–204. p.
- ⁷⁹ MEZNERICS 1933. 67., 80–82. p.
- ⁸⁰ Uo. 61., 64., 82., 95–97., 99–100., 105–106., 108., 113–117., 120–122. p.; ECKHART 1954. 32–33., 41., 43., 48., 51., 53–54. p.; VARGA 1958. 43–44. p.; BÓNIS 1962. 84–85., 89–90. p.; KÁLLAY 1985. 44–45., 115., 117–118., 124., 127., 130., 132. p.; KÁLLAY 1996. 29–30., 116., 129., 132., 134., 137. p.; M. ANTALÓCZY 2001. 74., 79–82., 84–87. p.; KONCZ 2003. 198., 202. p.; DEGRÉ 2004a. 122. p.; KONCZ 2007a. 195–196. p.
- ⁸¹ MEZNERICS 1933. 124, 128, 130. p.; ECKHART 1954. 53. p.; VARGA 1958. 14, 17–18, 32, 44. p.; BÓNIS 1962. 89. p.; KÁLLAY 1985. 134. p.; KÁLLAY 1996. 139–141. p.; M. ANTALÓCZY 2001. 89–90. p.; DEGRÉ 2004a. 125. p.; KONCZ 2007a. 211. p.
- ⁸² MEZNERICS 1933. 130–132. p.; VARGA 1958. 44. p.; KÁLLAY 1985. 44., 115–116., 135. p.; M. ANTALÓCZY 2001. 90. p.; KONCZ 2003. 207. p.; DEGRÉ 2004a. 121. p.; KONCZ 2007a. 211–212. p.

